

egy valamirevaló tollforgatónak odaálmodnia magát az antik Róma világába (TITUS LIVIUS INKOGNITÓBAN), az erdélyi havasokban játszódó szerelmi drámát költeni (TRAGÉDIA A HAVASON), vagy ki tudja, honnét vett háborús élményeket megírni (ÁGYÚSZÓ; mindhárom novella: KGYÖM 4. ELBESZÉLÉSEK 2. Kalligram, 2005). Továbbá hazai tudósításainak forrásán is el kell gondolkodnunk: Kossuth temetéséről, a jászberényi rendőrsztrájkjéről, hódmezővásárhelyi munkástüntetéséről közvetlen vagy – finoman szólva – közvetett tapasztalatok alapján írt cikkeiben (melyek a Bezeczy Gábor által szerkesztett, még sajtó alatt lévő következő publicisztikai kötetben található).

Csakis abban lehetünk biztosak, hogy a későbbi időkben, a Budapestre kerülése utáni években Krúdy valóban csak a Monarchia területén utazgatott, és közismertsége idején tényleg nem járt se Párizsban, se Rómában, csak Bécsben és környékén, no meg a Felvidéken és Erdélyben. De az 1880/90-es évek szolgáltak olyan meglepetésekkel, melyek átírják a pályakezdő író életrajzát.

NÉMETH ANDOR ÉS DÉRY TIBOR LEVELEZÉSE, 1939–1941

Közléteszi Botka Ferenc

Németh Andor levelei szép számmal maradtak fenn Déry Tibornak a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött hagyatékában. A két író barátsága, Németh bábáskodása A BEFEJEZETLEN MONDAT fogalmazása közben, majd a regényről írt kitűnő elemzése 1947-ben (amely kiváltotta Lukács György ellenvéleményét) ma már irodalomtörténetileg ismert tény.

Az alábbi öt levél azokból az évekből származik, amikor Németh Andor és felesége, Szegő Judit (Juci) – a magyar zsidótörvények bevezetését követően – Franciaországba távozott. Az első a megérkezéséről, a második A BEFEJEZETLEN MONDAT tervezett francia fordításáról, a harmadik André Gide megkereséséről számol be. Gide oroszországi útinaplójának lefordításáért Déry két hónapos börtönbüntetést kapott, és segítséget remélt tőle A BEFEJEZETLEN MONDAT francia kiadattatása terén. A kö-

vetkező válaszlevél Déry állandósult anyagi gondjaival kapcsolatos (ekkor még nem jutott fordításokhoz).

Az ötödik levél, 1941-ből, már Franciaország német megszállásának idejébe vezet. Némethéknek Párizs elfoglalása előtt néhány nappal sikerült az ország déli felébe távozniuk.

Függelékül mellékeljük Déry válaszárt erre az utolsó (vagy egy későbbi és elvesztett) levélre. Keltezése hiányzik, de besorolása – a benne szereplő események alapján – pontosan körülírható. Útba igazít maga a hangvétel is, a sorokból áradó elkeseredettség, amelyet feltehetően a Szovjetunió megtámadása és a német katonai sikerek váltottak ki. Úgy érezhette: szétfoszlik az a remény, amelyet fenyegetettségének keletről jövő feloldásához fűzött.

Botka Ferenc

Németh Andor és felesége, Szegő Judit – Déry Tibornak, 1939. április

Öreg Tibor!

Mint regényíró és pszichológust, aki, remélem, úgy ismeresz, mint a saját tenyeredet, nem lephet meg határtalan hanyagságom, mely csak megerősíti rólam való egyebekben és, remélem, ebben is megbocsátó ítéletedet. E rövid, de magvas *captatio benevolentiae* után áttérek arra a körülményes beszámolóra, amellyel tartozom Neked.

Installációm, illetőleg hogy ne éljek vissza az idegen szavakkal, elhelyezkedésem várakozáson felül sikerült, amennyiben az itteniek előre gondoskodtak lakásról a számunkra, amelyet csak el kellett foglalnunk. Szobánk olyan, mint egy romantikus francia színdarab hotelszobadíszlete, félmagasságnyi faburkolat, rózsaszínű tapéták, spanyolfal a mosdó előtt, szalmaszékek, de aranyozott kandalló empire órával, mindez egy igen barátságos külsejű parányi szállodában, kétlépcsnyire a Jardin des Plantes-től, közvetlenül a Metro és az autóbusz mellett, a diáknegyed határán, de lélekben meg benne. Az utca, melyre ablakunk nyílik, teljesen kisvárosi. Itt élünk, napközben főzőcskézve és irodalmat csinálva (a szentről szóló könyvet diktálom). Az itteni magyarokkal nemigen jövök össze, mert dühöng az emigrációs betegség, a klikkek marakodása. Ezekbe bele akartak vonni megérkezésem után, de minden akciójuk megtört passzivitásomon, és most már lemondtak rólam, nem is számítanak rám. Koestler, akit szerencsére Párizsban találtam (szerencsére, mert most például Londonban tartózkodik), minden összeköttetését felhasználta, hogy érdeklődést keltsen a tőlem tervezett könyv iránt, és ezt el is érte annyira, amennyire. Erre beültem a Bibliotheque Nationale-ba, ahol meg-megszakítva néha a forráskutatást, napjaim nagy részét töltöm. Pető életformát változtatott, most a fülébe verseket húzató s pénzét két kézzel szóró mecénás helyett a szerénység netovábbja, maga a kisigényűség, de ugyanaz a meleg és jólelkű barát természetesen, akinek Pesten mutatkozott.

A francia íróársadalommal egyelőre semmi kontaktusom nincs, mert francia beszédgyakorlatom berozsdásodott, s ezért valahogy halogatom a feléjük való közeledést. Szégyenszemre meg kell vallanom, hogy Gide-nél sem jelentkeztem még, mert arról, hogy egyszerűen felhívjam telefonon, lebeszéltek. A napokban azonban feltétlenül írok neki, ha ugyan nem oldódott meg közben a problémád, amiről kérlek, hogy értesíts. Havas járt tegnap nálam, aki lelkendezve beszélt a regényedről, mint a huszadik század egyik legnagyobb írói teljesítményéről (amiben egyetértek vele), ő mesélte, hogy Forgács igen terjedelmes és kimerítő tanulmányt ír éppen a regényedről a Korunk számára.

Hogy milyenek az itteni chance-ok, azt nem tudom megállapítani. Egyelőre mindenki megvan, mert a tartalékaiból él. Vannak, akik azt állítják, hogy el tudják helyezni a cikkeiket, én azonban még egyetlen cikket sem olvastam magyar szerző szignatúrájával. Mások alkalmi üzleteket bonyolítanak le, ötleteket adnak el filmeseknek, üzleteket közvetítenek, fényképeznek. A helyzet külsőségeiben emlékeztet a tíz év előtti Berlinre, az élet nagyon élénk, bár a beavatottak szerint a háborútól való félelem itt is bénítja a vállalkozókedvet. Ezek azonban olyan kereskedelempolitikai finomságok, amiket én magamtól nem vennék észre, csak utána plapperolom, amit másoktól hallok.

Subjektíve sokkal jobban érzem magam, mint azelőtt, az itteni levegőben és mindabban, amit ez a szó: levegő jelent, van valami ózondús és felszabadító, ami oxidálja

az embert, szaporítja a vörös véresejteket. Annyi bizonyos, hogy boldogabb vagyok, mint voltam. A többi az istenek térdén hever.

Sokszor öllelek, édes Tiborom. Remélem, csurran-csöppen valami neked is odahaza, hogy kihúzhasd ezt az áldatlan időt, amely a nyakunkba szakadt. Kedves Anyád kezét csókolom és sokszor üdvözlöm Gyurit és Böskét. Szervusz,

Bandi

Tiborkám,

Bandi ha egyszer rákezdi, nem tudja abbahagyni. Legközelebb én kezdem el a levelet, és leírom párizsi élményeimet. Most csak annyit, hogy egyik elragadtatásból a másikba esem, és folyton azt kell mondanom: jaj de szép! Nagyon sokszor csókollak. Édesanyádnak kézcsókomat küldöm, Gyurit üdvözlöm, és Böskét is nagyon sokszor csókolom

Juci

A szentről szóló könyv – Németh Andor még Pesten kezdett hozzá egy Liberman nevű, zsidó származású és boldoggá avatás előtt álló szerzetes életrajzához.

Pető – Pető András (1893–1967) orvos, a modern mozgásterápia (konduktív gyógy mód) kidolgozója, Németh Andornak ifjúkora óta jó barátja. (Lásd Németh Andor: A REJTÉLYES PETŐ. *Vásárnap* [Bécs], 1920. 9. sz.)

Havas – Havas Endre (1909–1953) költő, publicista. 1938-ban emigrált, előbb Párizsban, majd Londonban élt. (Róla mintázta Arthur Koestler *ÉRKEZÉS ÉS ELINDULÁS* című regényének főhősét.) Hazatérése után letartóztatták, börtönben halt meg.

Forgács – Forgács Antal (1910–1944) költő, újságíró. 1938-ban Párizsba emigrált. A BEFEJEZETLEN MONDAT-ról tervezett tanulmánya nem jelent meg a *Korunkban*. Önkéntes francia katonaként esett el a németek elleni harcokban.

Gyuri (Georgi) – Déry Tibor öccse.

Böske – Galfszky Erzsébet, Déry Tibor és György zenésznek készülő barátnője.

Németh Andor – Déry Tibornak, 1939. április vége

Kedves Tibor,

kívánságodat abban a formában, ahogy írod, rövid időn belül, vagyis sürgősen megoldani nem tudjuk. Ez rendkívül kétségbe ejt, de van egy vigasz: leveledet gondosan átolvasva az a meggyőződés, hogy a veszedelem, amelyre célzol, nem pénzzel hárítható el egyszer s mindenkorra – mint ahogy azt sajnos a Balogh-eset, a Párisi Áruház Balogh esete is bizonyította –, hanem inkább közbenjárással. Már írtam ebben az ügyben Zs. B.-nek. Gide-del is érintkezésbe akartam sürgősen lépni, sajnos, nincs Párisban. Megírtam neki a dolgokat, és azt hiszem, számítani lehet rá, de persze erre sem egy-két napon belül. Koestler nincs itt, és Pető sem tud azonnal csinálni semmit, de miután osztja véleményemet, azonnal írt Zs. B. nejének, hogy mozgasson meg minden irányban mindent. Ő meg van győződve, hogy ez sikeres lesz.

A fordítások kérdését igen nehéz megoldani. Ezt a magam esetéből tudom, mert bár egy hivatásos író „dolgozza át” a Metternichemet, kétségbeejtő, hogy mit csinál a mondataimból. Abban, hogy ne fordítottam a dolgaidat akárkivel, százszorososan igazad van. Ámde az egyetlen számba jöhető fordító – Gara, aki hajlandó is ambícióval és egyelőre önzetlenül belefeküdni, most még nem tud erre időt szakítani. A legaján-

latosabbnak azt tartanám tehát, ha magad fordítanál le néhány részletet, mert biztosra veszem, hogy feltétlenül művészebb lesz, mint amit bárki itt produkálni tud. A helyzet az, hogy mint jó fordítót, itt is Gyergyait meg Gachot-t emlegetik, akik mind közelebb vannak hozzád, mint hozzám.

A helyzet itt különben a kéziratok elhelyezése szempontjából az, hogy minél tovább vagyok itt, annál több összekötetésre teszek szert, és ezért ha szubjektíve talán kése delmeskedésnek érzed is, hogy eddig még nem helyeztem el semmit – miután nem találtam még megfelelő fordítót –, biztos lehetsz abban, hogy mire a fordítások kérdése rendbe jön, már sokkal jobban és könnyebben megy az elhelyezésük majd, mint ha most foglalkoznánk vele. Meg lehetsz róla győződve, hogy nem vesztegetem hiába az időt. Közben Havas egy hatalmas tanulmányt írt a regényedről, amelyet igen jónak találok, hangja rendkívül devot és elragadtatott, de objektív ítéletei is kitűnőek, és remélem, nagymértékben fel fogják kelteni a kíváncsiságot könyved iránt. A lap, amelyben megjelenik, itt igen sok példányban forog.

Gide házvezetőnőjét megkértem, hogy értesítsen, mihelyt gazdája hazajön. Azok után, ahogy fogadott, meg vagyok róla győződve, hogy mindent el fog követni érdekedben. Ezt materiális értelemben is gondolom, bár erről az első alkalommal nem beszélünk.

Nyugtass meg rövidesen, hogy a viharfellegek oszlanak-e. Értesítésedet nyugtalanul várom és sokszor öllelek

Bandi

Balogh kilétét és ügyét nem tudtuk kideríteni.

Zs. B. – Zsolt Béla (1895–1949) író, újságíró, költő, a *Világ* és az *Újság* munkatársa, *A Toll*, a *Haladás* főszerkesztője.

Metternich – Németh Andor METTERNICH VAGY A DIPLOMÁCIA MAGASISKOLÁJA című életrajzi regénye (1939).

Gara – Gara László (1904–1966) újságíró, műfordító, a magyar irodalom franciaországi népszerűsítője.

Gyergyai – Gyergyai Albert (1893–1981) irodalomtörténész, műfordító, a budapesti Eötvös Collegium tanára, Flaubert, Proust, Gide és más francia írók tolmácsolója.

Gachot – François Gachot (1901–1986) francia író, műfordító, diplomata. 1924-től 1949-ig Budapesten élt, sok magyar íróbarátja volt.

Havas Endrének A BEFEJEZETLEN MONDAT-ról írt tanulmányát nem ismerjük.

Németh Andor és felesége, Szegő Judit – Déry Tibornak, 1939. május 28.

Kedves Tibor,

hadd hozzak fel két dolgot mentségül, amiért ügyedet látszólag elhanyagoltam. Mint-hogy nem volt tisztázva, miért nem kaptál választ Gide-től, nem tudtam, mit írjak neki, telefonon meg valahogy átalltam felhívni. Néhány nappal ezelőtt megismerkedtem Robert Aronnal, az NRF lektorával, és előadtam neki az ügyet. Ő azt mondta, hogy Gide csak rövid idő óta van Párizsban, hónapokig Egyiptomban tartózkodott, közben valószínűleg halomra gyűltek nála a megválaszolendő levelek, és csak ez lehet az oka, hogy nem adott életjelt eddig. Megígérte, hogy azonnal jelenteni fogja Gide-nek, hogy szeretnék vele ügyedben beszélni. Gide másnap már írt is nekem, illetőleg a következőket csinálta: Írt egy levelet Aronnak (amelyet ide mellékelek), aztán egy másikat ne-

kem, melyben azt írja, hogy már megírta az Aronhoz intézett választ, amikor eszébe jutott, hogy sokkal egyszerűbb, ha közvetlenül nekem ír, végül a már beragasztott borítékra még ráírta, hogy mihelyt megkapom a levelét, azonnal hívjam fel. Így valósággal követhetem az érzéseit és a gondolatait a dolgokkal kapcsolatban, még mielőtt beszéltem volna vele.

Beszélgetésünk mindezt megerősítette. Leveled az asztalán feküdt, mikor megjelentem nála. Azzal kezdte, hogy mióta megkapta, egy pillanatra sem megy ki a fejéből a dolog, minduntalan eszébe jutsz, és csak azért nem írt eddig, mert nem tudott megoldást. Tömegesen kap ilyen leveleket, nemcsak íróktól, de magánosoktól is (mutatott is egyet egy magyar nőtől). Majd alaposan kikérdezett felőled, megkérdezte, nem viselt-e meg nagyon az a két hónap, mit csinálsz most és így tovább. Erre elkezdtünk közösen tanakodni, mit lehetne tenni az érdekedben. Én három dolgot kértem tőle: 1.) Járjon közben a francia követségnél, hogy vízumot kapjál. 2.) Anyagi kérdések. 3.) A regény.

Gide-nek, igen helyesen, a következő az álláspontja: Miután itt egy olyan műről van szó, mely, mint ahogy megértettem vele, egészen rendkívüli jelentőségű (volt pofám azt mondani neki, hogy ugyanolyan élménye volna, ha olvasni tudná, mint annak idején, mikor Proust a kezébe került), azt felelte, hogy mindent el fog követni, hogy a regényedet megjelentesse. Éspedig: azonnal ír Svájcba Opprechtnek a német kiadás érdekében. Ami pedig a francia kiadását illeti, azt ajánlja, küldjél be önálló részleteket, amiket itt lefordított és lenyomat az NRF-ben. (Azt hiszem, elsősorban az öreg színésznőt küldd el nekem, mert abban maradtunk, hogy én juttatom el Aronhoz, illetve Crémieux-höz, aki az ilyesmik felett dönt, a szövegeket, valamint a fiatal lány arcképét és talán azt a bizonyos kisregényt, a tornatanárnőét.) Tudniillik ha itt már megjelent valamid, vagyis sikerül rád, mint a francia irodalom felfedezettjére felhívni a figyelmet, minden könnyebben megoldható, főleg a megélhetésed kérdése, mely őt felette aggasztja. Erre minduntalan visszatért, mert én úgy értelmeztem, hogy éppen ez az a pont, amelyen minden jóakarata mellett sem tud segíteni, nyilván azért sem, mert a te esetekben másról van szó, mint valami hirtelen szükségéről és egyszeri segítségnyújtásról.

Megbízott mindenesetre azzal, hogy írjam meg neked, hogy egy pillanatra se érezd elhanyagolva magadat, ő nem nyugszik addig, amíg nem oldja meg a kérdéset. Amennyiben természetesen életbevágó fontosságú volna a számodra, hogy vízumot kapj, bizonyára kezébe veszi a dolgot, ha erre újra megkérem, de nagyon pesszimiztikusan beszélt a hatóságokról, amelyek egyre több nehézséget támasztanak a beutazási és tartózkodási engedélyek kiadása körül. A fő dolog most az – azt hiszem, a te szemedben is –, hogy kijöjjön a regény. Ennek pedig most már komoly chance-ai vannak.

Ezek után nyugodtan írhat sz Gide-nek, a legnagyobb érdeklődéssel várja értesítéseite. A szövegeket pedig küldd el, mindazt, ami németre le van már fordítva, németül is, mert így gyorsabban olvassák el, mint ha ki kell várni a fordítást.

Magamról újat nem írhatok, most már rendszeresen dolgozom. Hogy mi jön ki belőle, az persze még a jövő titka.

Édesanyádnak kezeit csókolom, sokszor üdvözlöm Böskét és Gyurit, téged pedig öllelek:

Bandi

Édes Tiborkám,

képzelted, mennyi drukkolnivalóm van most már: Bandiért már azóta drukkolok, amióta itt vagyunk, hogy sikerüljenek a dolgai, és most kezdek érted is drukkolni. Csakhogy én roppant optimista vagyok, és nem is tudom úgy elképzelni, hogy ne sikerüljön. Már látlak benneteket ősszel, mint két újonnan felfedezett francia író t feszíteni itt Párizsban, a kirakatok tele vannak a könyveitekkel, és a lapok, félretéve minden politikát és egyéb butaságot, a vezércikktól kezdve csak a ti könyveiteket méltatják. Egyelőre ismerőseim és barátaim közül csak Koestler könyve díszíti a párizsi kirakatokat, de ez is büszkeséggel tölt el.

Remekül érzem itt magam. Már kezdem ismerni a várost. Persze még mindig nagyon sok van hátra belőle. Sokat dolgozom, gépelek Bandinak, és itthon a szállodai szobában remek dolgokat főzök. Kérdezd meg Bandit, milyen jókat. Remélem, nem-sokára te is megkóstolod a főztömet.

Nagyon sokszor csókollak, édesanyádnak kezét csókolom, Böskét, Gyurit sokszor üdvözlöm.

Juci

NRF – La Nouvelle Revue Française, előkelő francia irodalmi folyóirat.

Az első esetben Németh Andor feltehetően az egyik legkorábbi részközlésre gondol (*Nyugat*, 1935. július), amely EGY SZÍNÉSZNŐ ARCKÉPE címmel jelent meg. A „*fiatal lány arcképe*” minden bizonnyal azonos a TÜRKÖR című közleménnyel (*Nyugat*, 1935. szeptember). A harmadik közlemény ÉVI címmel a *Korunkban* jelent meg (1938. május).

Németh Andor – Déry Tibornak, 1939. július 27.

Drága Tiborom,

mit tegyek? Leveledre azt írtam, hogy a magaméból nem bocsáthatom rendelkezésedre a kívánt összeget, mert ez a „magamé” teljesen le van kötve hiperbolikus befektetésekre (könyvem francia fordítása, a Liberman-könyv megírásához való biztosíték stb.), amelyek révén esetleg tovább ki tudom húzni az itteni kecmergést, még szeptemberig. Abban igazad van, hogy bizonyos esetekben az ember nem óvatoskodik, hanem fenntartás nélkül rendelkezésére áll a másíknak, még akkor is, ha értelme lázong az áldozathozatal ellen. Minthogy ezt ama pszichikai mechanizmusaim folytán, amelyeket, mint-hogy jól ismersz, ismerned kell, nem tettem – mert ennek csak akkor van értelme, ha spontán, nem ha kényszeredett –, most abba a helyzetbe szorítottál, hogy rosszabbnak kell tartanom magamat, mint amilyen vagyok. Követelésed azonban éppen olyan pszichotikus, mint az én reakcióm. Te a fejedbe vetted, hogy nekem muszáj azt a bizonyos összeget megküldeni, annak ellenére, hogy azt írtam a leveledre, hogy nem tudom megtenni. Mért nem látod ezt be, az istenért? Hát te is azt hiszed, hogy elég Párizsba kijönni ahhoz, hogy az ember mindenható legyen? Hát nem tudod, milyen aggodalmaskodó, milyen kicsinyes, milyen pipogya, milyen pesszimiztikus képzelődő vagyok?

És – ha dilemma elé állítanak – milyen marha? De nem is erről van szó – ezt már a tehetetlenségemben írom, dachból, hanem arról, hogy tényleg nem tudok 600 pengőt – ami majdnem 3000 franc, irtózatosa nagy összeg itt – feladni Pestre. Mindent megpróbáltam, hogy más úton megszerezzem. Írtam Gide-nek: nem felelt. Itt mindenki azt mondja, hogy elég volna Illyésnek felmenni Hatvány Endréhez, hogy a pénzt meg-

kapja – mert kereszténynek még adnak a zsidók, zsidónak már nem, itt sem. Persze tudom, hogy nem tanácsra van szükséged, de nem tudok mást írni.

Bár irodalomról leveleznénk, az istenit ennek a vitának. Biztosíthatlak, hogy hét hónap múlva én is a legnagyobb bajban leszek. Dühös szomorúsággal ölel

Bandid

Párizs, július 27. 1939

Németh Andor – Déry Tibornak, 1941. márc. 10.

Déry Tibor úrnak

Budapest V. Árpád ucca 12. Hongrie

Drága Tiborom,

mindmáig visszatartott valami szégyenkezésképe párizsi magatartásom miatt, bárhogy is vágyódtam utánad, írásod után, hogy írjak Neked. Ma este, mintha hályog hullott volna le szememről, hirtelen belém döbbsent, hogy buta vagyok, mert hallgatásom csak súlyosbítja hibáimat, ha feltétlenül annak akarjuk minősíteni (mert szerintem inkább fiziológiai okai voltak, c'était plus fort qu'une raison stb.). Pető megmagyarázhatja Neked, mi az a nevetséges félelem, ami Párisban eluralkodott felettem. De ebből elég, ugye?

Mivel kezdjem? Élettel vagy irodalommal? A kettő között lebegek, azaz se nem élek, se nem írok. Várom – mint milliók manapság, azzal a különbséggel, hogy igazán reménytelenül, mert már nem hiszem, hogy a külső események lényegileg számítanak. Illetve: nem lehet egyvonalú, egyértelmű feloldása annak a diszharmóniának, ami körülöttünk zajong.

A viszonyok körülöttem s bennem sok tekintetben hasonlítanak 1920-as helyzetünkhöz, súlyosbítva mindazzal, ami azóta súlyosbodott. Segélyekből élünk, és Jucinak „az isten pénze sem elég”, mondanám helyetted, ha humorizálnék. Társaságom néhány magyar a régi világból (Oroszlán Pali – ismerted?), néhány francia és más nemzetiségű szürrealista, Breton is ideszámít – de mindenkit jobban érdekel e pillanatban a kilátásba helyezett vagy nem helyezett amerikai vízum, mint az irodalom. A *Cahiers du Sud* játszik szerdánként irodalmi szalon életet. Ott akadtam össze Tzarával, aki melegen érdeklődött Gyuszi iránt. Pestről semmit sem tudok. Mi van Arankával, Lilivel, írőbarátainkkal? Vannak-e lapok? Miből éltek? Szeretném, ha kimerítően informálnál.

Felelj, drága Tibor. Kézcsókkal drága jó anyádnak (de jó lenne vicceket mesélni neki), öcsédnek. Sokszor öllelek Jucival

Bandid

Marseille, márc. 10. 1941

Címem: Marseille, 29 rue d'Aubagne, Hotel Homère

C'était plus fort qu'une raison – erősebb volt minden érvnél.

Oroszlán Pali – alakját Németh Andor emlékiratai is megőrkítik (OROSZLÁN PÉTER PÁL ÉLETÉRŐL ÉS CSELEKEDETEIRŐL. In: Németh Andor: A SZÉLÉN BEHAJTVA. Magvető, 1973.

Cahiers du Sud – francia irodalmi folyóirat.

Gyuszi – Illyés Gyula.

Déry Tibor – Németh Andornak, 1941. július

Drága Bandim,

nagyfokú ideges tehetetlenségemnek tulajdonítsd ezt a hosszú hallgatást, semmi másnak! Az az idő, amikor erélyes és írásra mindig kész ember voltam, már rég elmúlt. Szégyellem is, hogy a te leveled bírt rá végül is az írásra, holott ez a levél már sokkal régebben lappang bennem. Vedd tehát úgy, kérlek, udvariasságból, hogy ez nem felelet, hanem autógenezis eredménye.

Nem is emlékszem már, írtál-e leveledben olyasmit, amire felelni kellene. Az, hogy nem feleltél nekem, amikor szükségem lett volna rá, csak akkor bántott, amikor megtörtént, tudod, nem tartok haragot. S ezzel a múltat vagy legalábbis a múltnak ezt a részét már el is intéztük.

Egyébként azonban csak a múltról tudnék neked írni, Bandim! Jelenem üres, elvelem úgy, hogy lehetőleg kevésbé fájjon. Az írásról letettem, harmadik éve egy sort sem írtam. Fordítok – egy évvel ezelőtt kezdtem munkát kapni, s azóta egy napi szünet nélkül napi 8–10–14 órát dolgozom. Halálosan fáradt vagyok – ez a jelen.

Senkivel sem érintkezem, aki embert nagy ritkán látok, az is a múlthoz tartozik; azt hiszem, még a szeretőmet is ismered. (Egyébként két évig az se volt.) Gyuszi itt ül mellettem a szomszéd asztalnál (Florenc), mint régen – én ugyan már nagyon ritkán járok ide is –, s középkori francia verseket fordít. Kijött két-három könyve – majd elolvasod, ha hazajössz. Ugyancsak magányosan él, házasságáról talán még tudsz! – egyébként úgy tudom, senkivel sem érintkezik. Tíz perccel ezelőtt itt ült Aranka az asztalunknál, valamennyiünket túl fog élni! Cinivel és Tomival együtt az öreg Böhm zsáküzletét csinálják, olykor meglátogattam a boltban, szabad idejét egy állítólag halálosan szerelmes és féltékeny 25 éves ifjú társaságában tölti egy fél éve. Nagyon karcsú, de a haja már ősz, még mindig nagyon mulatságos. Lilit egyszer láttam a papírüzletben, erősen lesoványodott. Megbeszéltük, hogy együtt töltünk egy nyári estét, de persze nem mentem el.

Kiról akarsz még tudni? Milánt több mint két éve nem láttam, Gellérit dettó. Milán most saját házában lakik, armeniai bútorokkal; azt mondják, minden szobában van telefonja. Még mindig dolgozik, ill. átdolgozik a regényen. Ő is túl fog bennünket élni. Babits is, aki most már üvegcsöveken át beszél, eszik és hugyozik, három éve. Jelenleg Esztergomban van. Szegény!

Vas Pistát látom néha. Eti haláláról még tudsz? Elhalálozásokról nem is igen tudok – Ligeti Pál halt most meg – mir ist ein jeder recht – de más? Olvastad Lucie Attila-életrajzát? – remek! Úgy tűnik fel nekem, mintha Attila óta nem halt volna meg senki – de bizonyára hálátlan vagyok.

Pethővel olykor találkozom az uccán, panaszkodik, hogy rengeteg dolga van.

Bandi, komolyan mondom, rólad szeretnék tudni. Ha teheted, írjál, arról is néhány sort, hogy miből éltek, hogyan stb. Gide még él? Öllelek, drágám, Jucit csókolom

Tibor

Gyuszi – Illyés Gyula. A FRANCIA IRODALOM KINCSESHÁZA című antológiát fordította és szerkesztette. *Aranka, Cini, Tomi* – Karinthy Frigyes özvegye, Böhm Aranka és fiai, Karinthy Ferenc és Tamás. *Eti* – Nagy Etel (1906–1939) táncosnő, Kassák fogadott lánya, Vas István felesége, akiről Déry Tibor A BEFEJEZETLEN MONDAT Krausz Évájának alakját mintázta.

Ligeti Pál (1885–1941) – építész, festő.

Mir ist ein jeder recht – szabad fordításban: mindegyikük közel állt hozzám.

Lucie – József Jolán (1899–1950). JÓZSEF ATTILA ÉLETE című munkáját 1940-ben jelentette meg a Cserépfalvi Kiadó.